

Jari Lilja

Elokuvien vaihtoehtoisten sisällönkuvailumahdollisuuksien tarkastelua

Jari Lilja, Elokuvien vaihtoehtoisten sisällönkuvailumahdollisuuksien tarkastelua. [Alternative classification and indexing systems for fiction films]. Informaatiotutkimus 19 (2): 41-50, 2000.

This paper describes development and evaluation of new alternative classification and indexing system for libraries fiction films. Model is based on two special classifications and historical and content based study of fiction films. Film history and genre are two starting points for the development of new approach to the classification and indexing of fiction films and two borrowed classifications function as basis of creation of new alternative model.

The new model uses Pejtersens and Austins AMP-classification for fiction and National Federation of Film Archives (FIAF) decimal classification for film literature as a groundwork for modelling alternative way of indexing fiction films. It also takes advantage of historical aspects of films and movie genre classifications. Special designed film indexing must pay attention to the subject content and reflect especially films own inner themes, subject matters, frames and intentions.

Paper has two main parts. First part describes the subject matter with movie history and genre study. There is also an introduction of two special classifications which were used to create new model. The second part describes the creation and evaluation of the new alternative film-indexing model. Conclusion is that the new alternative way of indexing films is functional and it leads to better level of description of film content. Special classifications like AMP are not suitable as they are for indexing fiction films but they can be used as basis and background for new, more functional fiction film indexing model.

Address: Jari Lilja, Kaskikatu 3 as. 4, FIN-70620 Kuopio, Finland.

Johdanto

Yleisten kirjastojen videotoinnin aloittamisesta videokokeilun myötä (käynnistettiin keväällä 1985) on kulunut jo viisitoista vuotta. Tänä aikana videolainauksesta on kehittynyt rutiininomainen osa kirjastojen palveluja niin kirjastotyöläisten kuin asiakkaidenkin kannalta. Kuitenkaan videomateriaali ei ole tasa-arvoisessa asemassa muihin aineistotyyppeihin verrattuna. Kasvaneista videokokoelmista

ja laajentuneista valikoimista huolimatta videoiden ja varsinkin elokuvien (joita on usein valtaosa kokoelmista) sisällönkuvailun kehittämiseen ei ole kiinnitetty asianmukaista huomiota. Tieto- ja taitovideoiden luokitus onnistuu auttavasti käyttäen hyväksi Yleisten kirjastojen luokitusopasta, mutta elokuvien niputus kaunokirjallisuus-luokan alle ei tee oikeutta materiaalin moniulotteisuudelle eikä riitä tiedonhaun apuvälineeksi. (Videot kirjastossa 1988, 33).

Tärkeintä olisi kehittää nimenomaan dokumentointiperiaatteita, jotka huomioivat elokuvan

ominaispiirteet audiovisuaalisena ilmaisumuotona. Eräissä mielessä elokuvien sisällönanalyysi- ja dokumentointimenetelmät ovat kirjastoille keskeisempi kysymys kuin kirjojen, koska kirjaa voi aina tarvittaessa selaila. Elokuvan kohdalla selailumahdollisuutta ei yleensä ole. (Viljanen 1985, 41-42).

Perinteiset sisällönkuvailumenetelmät vaikuttavat riittämättömiltä elokuva-aineiston kuvailuun, joten kehitystyössä kannattaa keskittyä näille dokumenteille paremmin soveltuviin menetelmiin, esimerkiksi elokuvahistoriaan nojautuviin kuvailutapoihin tai lajityyppi- eli genreluokituksiin. Näytelmäelokuvien erityisluonteen huomioon ottavan luokituksen ja/tai asiansanoituksen kehittäminen palvelisi myös yhä kuvallisemmaksi kehittyvän yhteiskunnan tarpeita ohjata kansalaisiaan kohti sujuvaa kuvanlukutaitoa ja kuvallista yleissivistystä.

Tarve kehittää videoelokuvien sisällönkuvailua on siis olemassa. Elokuvien erikoispiirteet antavat mahdollisuuden useisiin erilaisiin tulkintoihin ja lähestymistapoihin. Tällaisen erikoisaineiston sisällönkuvailun tulisi kuitenkin ottaa lähtökohdaksi kuvailtavat dokumentit: elokuvien oma, monimuotoinen ja omintakeinen maailma.

Elokuvien sisällönkuvailun mahdollisuuksista

Sisällön analyysiin perustuvan uuden luokitus- ja/tai indeksointitavan kehittäminen elokuvia varten ei ole yksinkertaista johtuen materiaalin perinteisiä luokituksia hykivistä luonteesta. Elokuvien erityislaatu verrattuna muiden medioiden ilmaisukeinoihin, tekstiin, ääneen ja kuvaan, on paitsi sen kyvyssä yhdistellä kaikkia edellä mainittuja, myös sen katsomistilanteessa tyyppillisen totaalisen havainnoinnin luonteessa.

Elokuvat muodostuvat kuvien ja äänen virrasta, jotka ovat todellisuuden havainnoimisen perusrakenteita. Elokuvat representoivat visuaalista elämää, ne imitoivat itsensä kautta näkemisen jatkuvaa prosessia. Kuvien lukeminen on siis sarja mentaalisia tapahtumia, kuten muukin todellisuuden tulkitseminen. Kuvien perusolemukseen kuuluu myös kyky toimia samanaikaisesti kolmen eri funktion kautta: ikonisen, symbolisen ja semioottisen. (Valkola 1995, 112-115.)

Näytelmäelokuvien moniulotteisen luonteen vuoksi sisällönkuvailuvälineen runkona on oltava sisällönanalyysi. Keskeisiä kysymyksiä kuvailutapoja hahmoteltaessa ovat, mistä elokuva kertoo ja mikä on sen keskeinen aihe, teema, käsittelytapa, miljöö sekä tyyli.

Elokuvan tarkastelu audiovisuaalisena dokumenttina ja todellisuuden kuvauksena voidaan jakaa kolmeen luokkaan: 1. Elokuvan teknis-fyysilliset tiedot ; 2. Sisältötiedot ja 3. Filmografiset tiedot. (Viljanen 1979, 21.) Sisällönkuvailun kannalta olennaisin on toinen eli sisältötietojen luokka. Sisällöllisiä tietoja dokumentoitaessa on otettava huomioon ainakin kolme sisältötasoa: elokuvan aihe ja teema, lajityyppi (genre), sekä sisältöön liittyvä konkreettinen aines. (Viljanen 1979, 3.)

Aihe tarkoittaa elokuvan ulkoiseen sisältöön ja teema varsinaiseen merkityssisältöön viittaamista. Huolimatta elokuvan lajityypin kategorian problemaattisesta luonteesta, se on merkittävä osa elokuvan dokumentointia. Genrepiirteillä voidaan ilmaista sellaisia elokuvan ominaisuuksia, mitä aiheen ja teeman analyysi ei kerro. (Viljanen 1979, 3.)

Kirjallisuuden genreluokituksista

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa genreluokituksien hyväksikäyttöä on pohdittu jo pitkään. Aristoteelinen jako epiikkaan, lyriikkaan ja draamaan on saanut yhä tarkempia alajaotuksia. Epiikka on usein jaettu vielä eepoksiin, romaaneihin, novelleihin, satuihin, kertomuksiin ja legendoihin. Varsinaiset genreluokitukset koskevat kuitenkin yleensä romaaneja tai yleisemmin kaunokirjallisuutta.

Kirjallisuuden genreluokitusahmotelmat ovat osin käyttökelpoisia tai ainakin vihjeitä antavia myös pohdittaessa videoelokuvien sisällönkuvailua. Molempien materiaalien luokituksessa nousee esiin samankaltaisia ongelmia. Esimerkiksi aineiston sijoittaminen yksiselitteeseen, toiset luokat poissulkevaan luokkaan on yksi vaikeimmista luokituskysymyksistä. Kuten livonen (livonen 1985, 39) asian ilmaisee: " Genren määrittelystä käy ilmi, että sijoittuminen yhteen genreen ei väistämättä johda poisjäämiseen muista genreistä... Genret rakentuvat yhteisten piirteiden löytämiselle, ja tällöin poissulkevyyden tilalle nousee yhtäläisyys, samankaltaisuuksien havaitseminen."

Kirjallisuuden genreluokitukset ovat käyttökelpoisia myös elokuvatutkimuksen puolella viestintävälineiden eron käydessä yhä epäolennaisemmaksi. Genrekehys pysyy yleensä vastaanottajan kannalta varsin samanlaisena tehdäänä fiktiota kirjallisuutena, elokuvana, sarjakuvana tai tietokonepelinä (Nieminen 1996, 40).

Genre elokuvan sisällön kuvaustapana

Elokuvan kerronnallisista konventioista genre eli lajityyppi on tärkein yleisön ennako-odotusten lähde. Katsoja yleensä tietää millaisen katsomiskokemuksen saa mennessään katsomaan esimerkiksi tieteiselokuvaa. Genret perustuvat yleisön ja elokuvan tekijöiden väliseen kirjoittamattomaan sopimukseen kerronnallisten rakenteiden tietynlaisesta käytöstä lajityyppielokuvissa. Kuitenkaan ei ole olemassa tarkkoja sääntöjä, joiden avulla genrejä voisi kuvailla. Joskus jaotteluun riittää yhteinen, tietty aihealue, esimerkiksi edistynyt teknologia tieteiselokuvissa tai rajaseutu lännenelokuvissa. (Bordwell 1990, 69.)

Genren eli lajityypin käsitettä käytetään nykyään tottuneesti, vaikka teoreettiselta pohjaltaan käsite on kaikkea muuta kuin itsestään selvä. Kriteereiksi tarjotaan useimmiten visuaalista tyyliä tai kerronnallista kaavaa. Määrittelytehtävän vaikeutena on se, että vakiintuneimmatkin genret näyttäivät perustuvan erilaisiin erotteluperusteihin kuten päähenkilön ammatti, ympäristö, aikakausi tai esiintymistapa. Ollakseen käyttökelpoinen genren käsitteen tulisi olla tarpeeksi suppea. Kunkin genren merkitys perustuu sosiaalisille ja ideologisille myyteille, jotka eivät paljastu pelkästään analysoimalla visuaalista tyyliä tai kerronnan kaavaa. (Hietala 1994, 167).

Kuten jokaisella elokuvalla on teemansa ja aiheensa, joka hallitsee sen sisältöä, sillä on myös oma lajityyppinsä, jota se edustaa. Jollei genreä voida määrittellä jonkin jo olemassa olevan lajityypin mukaan, voidaan luoda kokonaan uusi. Lajityyppiluokittelun olennainen merkitys on sen kyvyssä heijastaa totaalisesti elokuvan sisältöä. Se kertoo elokuvan sisällöstä jotain, mitä muutoin ei kyetä ilmaisemaan. Tämän takia lajityypillä on merkitystä elokuvien luonnehdinnassa ja se vuoksi se on otettava huomioon elokuvien dokumentoinnissa. (Viljanen 1979, 39.)

Periaatteessa kaikki näytelmäelokuvat voidaan tyyppitellä aiheensa mukaan johonkin lokeroon ja kutsua tätä genreksi. Siitä huolimatta lajityyppi- tai genrenimityksen käyttö ei ole kaikissa tapauksissa oikeutettua, koska aina ei ole kyse instituutionalisoituneesta temaattisten, dramaturgisten ja tyyllillisten stereotyyppien järjestelmästä, vaan pelkästään aiheeseen liittyvistä samankaltaisuuksista. Myös vakiintuneista lajityypeistä puhuttaessa täytyy ottaa huomioon, että yksi yksittäinen ominaisuus ei ole riittävä määrittämään lajityyppiä, vaan se on ymmärrettävä sisältöön ja muotoon liittyväksi konventioiden kokonaisuudeksi. Kuitenkin lajityyppien

olemassaolo on empiirinen tosiasia, eikä pelkästään periaatteellinen ja keinotekoinen tapa luokitella elokuvia. (Schepelern 1986, 11-14.)

Kaunokirjallisuuden AMP-luokitus

Tanskalaisten Annelise Mark Pejtersenin ja Jutta Austinin 1970-luvulla kehittämä AMP-luokitus (Analysis and Mediation of Publications) pohjautuu käyttäjätutkimukseen, jossa selvitettiin eräitten tanskalaisten kirjastojen asiakkaiden tapaa lähestyä kaunokirjallisuutta. Huolimatta erityisyydestään ja paikallisuudestaan luokitus päädimensioineen ja alaluokkineen tarjoaa mielenkiintoisen esimerkin käyttäjälähtöisestä luokituskeikeilusta, jonka soveltamista videoelokuvien luokitukseen on hedelmällistä tarkastella.

Neljä luokituksen päädimensioita eli pääluokkaa ovat:

1. Dokumentin aihe, eli se mitä teos käsittelee;
2. Dokumentin tapahtumien kehys, eli aika ja paikka, jotka toimivat teoksen näyttämönä;
3. Tekijän tarkoitus, joka tarkoittaa tekijän asennetta aiheeseen ja niitä ajatuksia ja tunteita, joita hän haluaa välittää lukijoilleen;
4. Lähestyttävyyys, eli ne seikat, jotka voivat edesauttaa tai estää kommunikointia. (Pejtersen 1983, 234.)

AMP-luokituksen tekijät ovat nimenneet työnsä tuloksen luokitukseksi vaikka se itse asiassa on sekamuoto, joka yhdistelee asiansanoituksen ja luokituksen ominaispiirteitä. AMP myös muistuttaa eräiltä osin fasetoitua luokitusta. Varsinkin neljä (myöhemmin viisi) päädimensioita vastaavat epäsuorasti Ranganathanin PMEST-jakoa. Aihedimensio edustaa energy-fasettia, koska siinä kuvataan toimintaa, kehysdimensiosta löytyvät yleisfasetit space ja time, tekijän tarkoitus ja lähestyttävyyys kuvaavat väljästi ottaen matter-fasettia ja viides eli genredimensio vastaa personality-fasettia. Olisikin luontevaa puhua AMP:n kohdalla faseteista ja fasettiluokituksesta mutta esikuvien mukaisesti käytän jatkossakin sanaa dimensio ja kyseisestä sisällönkuvaavavälisestä nimestä luokitus.

AMP-luokitus ei sisällä varsinaista notataatiota, vaan kuvailee teoksia kunkin alaluokan sisällä vapaata tekstiä hyväksikäyttäen. Samaa teosta voidaan lähestyä useista näkökulmista, koska se voi saada useita eri paikkoja luokituksessa. (Iivonen 1985, 60-61.) AMP-

luokitusta on kehitetty edelleen muotoilemalla sen perusteella ikonipohjainen kirjallisuustietokanta BookHouse, johon on lisätty mm. genreluokka.

Kaunokirjallisuuden luokittamiseen tarkoitettua AMP:n soveltaminen videoelokuvaan ilman käyttäjäanalyysiä on myöskin mahdollista, mutta edellyttää eräitten elokuville ominaisten piirteiden huomioonottamista päädimensioiden ja alaluokkien valinnassa, sekä filmografisten tietojen kuvailussa tietokantaan. Oivana vertailukohtana luokituksen suoraan soveltamisesta elokuvaan toimii Pejtersenin oma esimerkki Howard Fastin teoksen Spartacuksen luettelokortista.

Kuvio 1. Spartacuksen luettelokortti AMP:n mukaisesti

FAST, Howard:	Spartacus (Amerikkalainen) 1. painos 1952.
Aihe	Toiminta/tapahtumien kulku: Gladiäätori Spartacuksen johtama laaja orjien kapina. Sosiaaliset suhteet: Kuvaus roomalai- sesta yhteiskunnasta ja eri luokkien välisistä suhteista.
Kehys	Aika: n.70 eKr. - Paikka: Italia. Rooma ja Capua.
Tekijän tarkoitus	Tunnekokemus: Viihdytys. Jännitys.
Lähestyttävyys	Tietämys/informaatio: Sorrn ja riistämisen kritiikki. Luettavuus: Helppo, suuri kirjasinlaji. Bibliografiset tiedot: 297 s. - Spektrum, 1962.

(Pejtersen 1983, 238).

Fastin kirjan pohjalta on tehty vuonna 1960 myös elokuva, ohjaajanaan Stanley Kubrick. Tarina on sekä elokuvassa että romaanissa sama, joten vertailu jää painetulle sanalle ja liikkuvalla kuvalla ominaisten piirteitten väliseksi. Tarinan tapahtumapaikka ja aika, sekä päätapahtumat ovat samat. Kolmannen dimension kohdalla voidaan jo olla eri mieltä siitä, mikä on Spartacus-elokuvan ensisijainen tieto- tai tunnesisältö,

joskin itse kallistuisin korostamaan filmin viihteellisyyttä sorrn kritiikin kustannuksella. Lähestyttävyys-dimension kohdalla taas joudutaan elokuvan kohdalla tarkastelemaan kirjasinkoon ja tekstin helppouden sijasta elokuvan katsomisen helppoutta. Toisin sanoen niitä elementtejä, jotka muodostavat elokuvallisen kokonaisuuden ja katsomiselämyksen. Näitä ovat mm. se, kuinka kohtaukset on rakennettu, noudattaako kerronta klassista Hollywood-tyyliä, onko elokuva mustavalko- vai värifilmille kuvattu, noudattaako elokuva genre-konventioita vai pyrkiikö se rikkomään niitä jne. Genre vaikuttaa varsinkin katsomis-kokemukseen, mikä täytyisi huomioida myös luokituksessa. Tyyllilajipiirteisoin, tai teoksen histori-alliseen taustaansa sijoittumiseen AMP-luokituksen alkuperäinen versio ei yleensäkiään kiinnitä ollenkaan huomiota.

FIAF:n luokitus filmiarkistoille

Kansainvälinen elokuva-arkistojen liitto eli FIAF (Federation International des Archives du Film) on luonut oman luokituksensa filmiarkistojen käyttöön. Michael Mouldsin kokoama luokitus filmi- ja televisiokirjallisuutta varten (Classification scheme for literature on film and television) on suppea, kymmenluokitukseen pohjautuva hierarkkinen luokitus. Paitsi elokuvan historiaa ja estetiikkaa, luokitus huomioi myös yhteiskunnallisia ja tuotannollisia piirteitä elokuvia koskien. Se on tarkoitettu lähinnä elokuvakirjallisuuden luokittamiseen, mutta osoittautuu mielenkiintoiseksi myös pohdittaessa elokuvien sisällönkuvaailua.

Varta vasten elokuva-arkistoille luodun luokituksen avulla pystytään ottamaan huomioon elokuvan taustoihin kiinteästi liittyvät seikat kuten yhteisöt, tuotannolliset kysymykset, esitystoiminta, yhteiskunnan ja elokuvan suhteet, elokuvien ja henkilöiden historia, esteettinen ja teoreettinen tarkastelu sekä viimein yksittäiset elokuvateokset. Itse elokuvien luokituksen kannalta mielenkiintoisimmassa osassa jaotellaan yksittäisiä elokuvia historiallisten ominaisuuksien, tekijän, yleisön, valmistusmaan, yleisen muodon ja lajityypin mukaan.

FIAF:n luokituksen avulla ei voi suoraan luokitaa itse elokuvia, mutta siitä löytyy alajaottelu, joka on erityisen hyödyllinen kehiteltäessä uutta indeksointimallia elokuville. Luokka 73/75 Fiktio. Draama, sisältää eräänlaisen genreluokituksen pää- ja alaluokkineen.

Jaottelutarkkuudesta huolimatta FIAF:n luokituksesta puuttuu joitakin olennaisia elokuvan luonnehdintatapoja. Esimerkiksi elokuvan edustama

tyylisuunta. Pelkkä genrejako ei tuo esiin elokuvan aiheen käsittelytapaa, joka usein seuraa nimenomaan jonkin tyyli-suunnan konventioita.

Tohtori Caligarin kabinetti -elokuvan luokittaminen mykäksi kauhuelokuvaksi 1920-luvun Saksasta on sinänsä oikein, mutta ei kerro mitään saksalaisesta ekspressionismista, jonka keskeinen edustaja kyseinen elokuva on. Kaikkien elokuvien taustalta ei kylläkään löydy tyyli-suuntavaikutteita, joten määrittely jää käytettäväksi vain silloin, kun se on mahdollista tai kun sen avulla voidaan ilmaista jotain keskeistä elokuvan piirrettä, joka muutoin jäisi dokumentoimatta.

Piirteet, jotka tulevat hyvin esiin AMP-luokituksessa, jäävät dokumentoimatta FIAF:n luokituksessa. Juuri elokuvan tarina, teema ja miljöö muodostavat olennaisen osan katsojan kokemuksesta, mutta eivät suoraan käänny hierarkkisen kymmenluokituksen kielelle.

Vaihtoehdoisen sisällönkuvailumallin luominen, testaaminen ja evaluointi

AMP-luokitus on hyvä lähtökohta pohdittaessa fiktiivisen aineiston, myös elokuvien sisällön kuvailua. Luokitus antaa vapauden kuvailla tiettyä teosta sen omilla ehdoilla, teoslähtöisesti vapaata tekstiä hyväksikäyttäen. Kuvailutapa on vain pienin muutoksin sovellettavissa myös elokuvien sisällönkuvailuun.

Sen lisäksi, että bibliografisten tietojen osio korvataan filmografisella tietueella, joka ottaa huomioon elokuvaan olennaisesti liittyvät tuotannolliset sekä muotoon, tekijyyteen, kohdeyleisöön ja taustaan liittyvät seikat, täytyy Pejtersenin ja Austinin neljän alkuperäisen dimension (voidaan käyttää myös termiä fasetti) lisäksi ottaa mukaan viides, genre tai arvokriteeri. Pejtersen itse on kuvannut viidennen dimension sisältöä sanoilla kirjallinen tai ammatillinen laatu, paradigma, tyyli tai koulukunta (Pejtersen 166, 1989). Näistä voidaan muotoilla elokuville sopivat aladimensiot, kuten genre, tyyli-suunta ja elokuvalliset erikoispiirteet.

Viidennen dimension osioista genre voidaan valita käyttämällä hyväksi FIAF:n luokituksen luokkia 73-75. Näin aikaansaadaan paitsi teoslähtöiseen kuvailuun perustuva sisällönkuvailutapa myös hyllyluokituksen mahdollistava hierarkkinen ja kontrolloitu luokitus, joka perustuisi nimenomaan genreihin. Käytettäessä fasettiluokituksen termejä voidaan sanoa, että genre on fasettien mainintajärjestyksessä ensimmäinen. Ottaen huomioon genre-elokuviksi luettavien elokuvien määrällisen enemmistön, sekä niiden katsojamäärissä vallitsevan valta-aseman onkin perusteltua ottaa

ensisijaiseksi hyllyluokituksen perustaksi juuri genrejako.

Sisällönkuvailumallin rakenteen valmistus

Mallin pohjana on Pejtersenin dimensiojaottelu, joka käsittää neljä teoksen sisältöä kuvailevaa peruselementtiä (tai fasettia), aiheen, kehyksen, tekijän tarkoituksen ja lähestyttävyyden. Edellisten lisäksi kuvailuun kuuluu genre/tyyli-suunta-dimensio, jonka Pejtersen omassa työssäänkin on myöhemmin omaksunut osaksi BookHousen rakennetta. Sen jälkeen kun kentät on muokattu terminologialtaan elokuville sopiviksi, kuvailumallin runko näyttää seuraavalta.

Taulukko 1. Elokuvien kuvailumallin runko
AMP:n pohjalta

1. AIHE (mitä teos käsittelee)   a. toiminta ja tapahtumien kulku   b. psykologinen kehitys ja kuvaus   c. sosiaaliset suhteet   2. KEHYS (näyttämönä toimivat aika ja paikka)   a. aika: menneisyys, nykyhetki, tulevaisuus   b. paikka: maantieteellinen, sosiaalinen ja ammatillinen ympäristö   3. TEKIJÄN TARKOITUS (asenne aiheeseen, mitä on haluttu välittää)   a. emotionaalinen kokemus   b. tietämys ja informaatio   4. LÄHESTYTTÄVYYS   a. katsottavuus/seurattavuus   b. filmografiset piirteet   5. GENRE TAI ARVOKRITEERI   a. elokuvallinen tai ammatillinen laatu, taustavaikutteet   b. paradigma/genre   c. tyyli- tai koulukunta

Kuvailussa ei tarvitse välittää mahdollisista tyhjiksi jäävistä aladimensioista. Jokaisesta teoksesta ei ole syytä pakonomaisesti etsiä selkeästi ilmeneviä ja tarinalle keskeisiä sosiaalisia suhteita tai taustalla vaikuttavia tyyli-suuntia. Elokuvienkaan sisällönkuvailussa ei tärkeintä ole kaikkien mahdollisten yksityiskohtien esiin kaivaminen teoksesta vaan myöhempiä käyttötarkoitusta palveleva olennaisten sisältötietojen selkeä esittäminen.

Tärkeimpiä yksityiskohtia kuvailussa on 1. a ja b joissa tuodaan esiin teoksen juonellinen ja teemallinen sisältöaines. Osioon on vaikea löytää yhdenmukaista ja kaikkia tyydyttävää luonnehdintaa teoksen keskeisistä elementeistä. Jos mukaan yhdyttää tarkasti kaikki merkitsevät sisältöaineokset kuvailusta tulee herkästi monen rivin mittainen ja sellaisena liian pitkä ja epäkäytännöllinen. Ongelmana on löytää juuri oikeat kuvailevat sanat ja vain ne. Yhdistävien välisanojenkin käytöllä on merkitystä koska kysymys ei ole pelkästä asiasanalista.

Genre kohtaan 5 b. voidaan poimia useimmissa tapauksissa suoraan FIAF:n luokitustaulukon kohdasta 73/75 Fiktio. Draama, joka siis sisältää melko laajan genreluokituksen. Luokassa on valittavana 113 genreluokkaa joista noin 30 on pääluokkia ja loput alaluokkia tai alaluokan alaluokkia. Lisäapua voi löytää myös Kongressin kirjaston genreluettelosta, joka sisältää 107 genren listan lajinmäärittelyineen ja esimerkkiteoksineen¹.

Luokka Draamat voi sisältää sellaiset elokuvat, joita ei voida luontevasti sijoittaa muiden varsinaisten genreluokkien alle. Sama ongelma esiintyy myös kaunokirjallisuuden luokituksessa, jossa kuitenkin genreihin mahtumattomien teosten määrä kaikista romaaneista on huomattavasti suurempi.

Mallin arviointi koeluokituksen kautta

Elokuvien sisällönkuvausprosessin tutkimista varten kehiteltyä luokitusta tai asiasanoitusta täytyy myös testata sen toimivuuden ja tarkoituksenmukaisuuden varmistamiseksi. Parhaiten tämä käy valitsemalla pieni otos todellisia elokuvia, koeluokittamalla ne ja arvioimalla tulosta muita mahdollisia sisällönkuvausmenetelmiä vasten.

Jotta otos olisi mahdollisimman edustava esimerkkielokuvien valinnan pohjaksi kannattaa valita elokuvahistorian vuosikymmenet ja muiksi valintaperusteiksi sijoittuminen aikakautta kuvaavaan genreen tai tyyliunsaunsaun, sekä suhteellinen osuus eri genreistä. Seuraava vaihtoehtoisen sisällönkuvausmallin arviointi perustuu yhteensä seitsemäntoista elokuvan

koekuvailuun mallin avulla. Esimerkkinä toimii ensimmäinen kuvailtu elokuva, Tohtori Caligarin kabinetti.

Taulukko 2. Esimerkki koekuvailuista: Tohtori Caligarin kabinetti, Robert Wiene, 1919, Saksa, kauhua

1.	AIHE
a.	Pikkukaupunkiin saapuvassa tivolissa tri Caligari esittelee unissakävelliä Cesarea, joka öisin omaa tahtoa vailla suorittaa joukon murhia.
b.	Francisin kertoma tarina paljastuu mielisairaalaan hoidokin houreeksi, jossa tosi ja fantasia sekoittuvat yhteen. Häiriintyneen sielunelämän psykologinen kuvaus, vainoharhaisuuden ja todellisuuden suhde.
c.	Hoitajan ja hoidettavan suhde mielisairaalassa.
2.	KEHYS
a.	Aika: (1919).
b.	Paikka: Hollantilainen pikkukaupunki, Holstenwall.
3.	TEKIJÄN TARKOITUS
a.	Jännittävä, kauhua herättävä, unenomainen, fantastinen.
b.	Vapauden riiston oikeutus, potilaiden asema ja psykiatrisen hoidon menetelmät.
4.	LÄHESTYTTÄVYYS
a.	K16, ekspressionistinen, epärealistinen lavastus.
b.	Mv, mykkä, 68 min, Das kabinett des Dr. Caligari.
5.	GENRE TAI ARVOKRITEERI
a.	Lavastus koostuu kankaalle maalatuista epärealistisista kulisista.
b.	Kauhua, fantasia, psykologinen fantasia.
c.	Saksalainen ekspressionismi.

¹Kongressin kirjaston genrelista: Taves, Brian (1997). The moving image genre-form guide. URL: <http://lcweb.loc.gov/rr/mopic/migintro.html>

Kohdassa 2. a. Aika, jollei muuta mainita, on tarkemmin määrittelemätön nykyhetki (kuvausajankohdan nykyaika), joka mainitaan suluisa vuosilukuna. Kohdassa 4. a. ilmenee elokuvan suosituskärrä ja muita mahdollisia katsomisen helppoutteen vaikuttavia lisämääreitä sekä kohdassa b. on lyhenne Mv, josokuva on mustavalkotekniikalla kuvattu ja mykkä, jos siinä ei ole ääniraitaa. Osiossa 4.b. ilmoitetaan myös elokuvan alkuperäinen nimi jos mahdollista. Värien ja ääniraidan sisällymistä elokuvaan ei erikseen mainita. Kesto on mainittu minuutteina.

Kuvailutavan ainoa varsinainen uusi kenttä on viides eli genre tai arvokriteeri, jonka kolmesta aladimensiosta vain yksi, b. eli genre, sai jonkin määrään kaikissa 17:sta esimerkkielokuvassa. Kohdat a. ja c. jäivät muutamissa tapauksissa tyhjiksi. Jokaisesta elokuvasta ei yksinkertaisesti löydy selkeitä tyyliisuuntavaikutteita tai merkittäviä arvokriteereitä.

Alkuperäisteos tai sen tekijä oli useimmin mainittu arvokriteeri kohdassa a. Genren määrittelykin on usein moniselitteistä tai yhdistelmägenren tulokseksi antavaa. Näissä tapauksissa on selkeintä sijoittaa ensimmäiseksi yleisin teosta kuvaava genre, joka voi toimia myös hyllyluokituksen apuneuvona ja jättää muut mahdolliset genret kuvaileviksi elementeiksi.

Toinen muutoksia kokenut pääluokka on neljäs eli lähestyttävyyksi. Siinä tosin varsin mekaanisesti kuvataan keskeisiä katsomiskokemukseen liittyviä seikkoja kuten suosituskärrä, joka ilmaisee elokuvan soveltuvuuden väkivaltaisuuksensa ja eroottisuutensa suhteen eri ikäryhmille, filmin mustavalkoisuus tai värillisuus, ääniraidan läsnäolo tai puuttuminen, kesto minuutteina sekä alkuperäinen nimi. Eroavaisuudet AMP:hen nähden ovat lähinnä kosmeettisia ja materiaalin erilaisesta luonteesta johtuvia, sekä helposti löydettävissä ja kuvailtavissa jokaisesta elokuvateoksesta.

Vaikeimmiksi dimensioiksi kuvailutyössä osoitautuivat 1. eli Aihe ja 3. eli Tekijän tarkoitus. Toiminnan ja tapahtumien kulun kertominen lyhyen pelkistetyksi mutta jättämättä mitään olennaista pois tuotti paikoitellen vaikeuksia. Pejtersenin oma esimerkki Spartacus-teoksesta toimi alunperin esikuvana myös elokuvien kuvailulle, mutta ei kyennyt antamaan vihjeitä monimutkaisempien juonellisten käänteiden esittämiseen tyydyttävästi. Samoin psykologisen kehityksen ja kuvauksen voi käsittää ja myös esittää usealla tavalla kaikissa esimerkkielokuvissa. Ainoan oikean tulkinnan esittäminen on mahdotonta, jollei tyydytä vain kaikkein ilmiselvimpiin perustason kuvailuratkaisuihin. Kolmatta aladimensiota eli sosiaalisia suhteita ilmaisevaa määrettä ei esimerkkeluokituksissa aina tuotu esiin koska sellaista ei yksinkertaisesti

löytynyt tai sen ilmaisu olisi ollut triviaalia elokuvan keskeisen sisällön kuvailun kannalta.

Tekijän tarkoitus -dimensio puolestaan tuotti vaikeuksia määrittelynsä laiveuden takia. Tekijän asenne aiheeseen ja varsinkin katsojan kokemus emotionaalinen tuntemus on vaikeasti eriteltävä ja kuvattava asia. Ellei tyydytä vain yksinkertaisiin viihde-, jännitys ja kauhu-määreisiin on kuvailutehtävä miltei mahdoton. Elokuvalliset tilanteet aiheuttavat eri ihmisissä erilaisia reaktioita, jotka saattavat olla vastakkaisiakin. Kauhukomedia voi pelottaa toisia, kun eräät se saa vain nauramaan.

Emotionaalista kokemusta on vaikea määrittellä pelkästään elokuvan sisältöaineuksesta lähtien. Toisaalta pelkistettyjen tunnekokemusten nimeäminen tapahtuu usein jo lajityyppien nimissä kuten kauhu ja jännitys, eikä kerro lopulta paljoakaan elokuvan sisällöstä. Tekijän välittämä tietämys ja informaation kriittikeineen ja agitaatioineen on joissakin tapauksissa (esimerkinä vaikkapa Potemkin) selkeästi tunnistettavissa kun taas toisissa (esim. Kolme väriä: Sininen) pitkälti tulkinnanvarainen eikä ilman teoksen katsomista ja analysointia yleensä edes mahdollista nimetä. Osio onkin syytä jättää tyhjäksi, ellei saatavilla ole perusteltua tietoa asiasta.

Genreosion asema luokituksessa on epävarma, koska on helppoa antaa elokuvalla yleisluontoinen karkea genremääre mutta vaikeaa määrittää se tarkasti ja perustellusti tai poimia sopiva FIAF:n luettelosta, koska siitä puuttuvat tarkentavat kuvaukset. Kongressin kirjaston genrelistan määrittelyt auttavat kyllä oikean lajityypin valinnassa kunhan ensin tietää mitä etsiä. Ehkä genren valintaa varten pitäisikin muotoilla sovellettu asiasanaluettelo, yhdistelmä FIAF:n luokituksista ja Kongressin kirjaston listaa, josta sitten voisi poimia sopivat, kuvaavat genret. Toisaalta genrejen pitäisi olla löydettävissä yksiselitteisesti myös hierarkkisesta luokitustaulukosta, ettei työn keskeinen idea genrestä hyllyluokituksena hämärtyisi.

Vertailuelokuva FIAF:ssa, AMP:ssä ja YKL:ssä

Keenin mukaan (tässä Beghtol, 236) on kolme tapaa evaluoida sisällönkuvailutapoja tiedonhaussa:

1. Systeemin ominaisuuksien tutkiminen ilman dokumenttien tai käyttäjien läsnäoloa
2. Erilaisten systeemien vertailu käyttäen hyväksi valitun suppean dokumenttijoukon kuvailua
3. Kokonaisen tiedonhakuksysteemin testaaminen vuorovaikutuksessa käyttäjien kanssa. Seuraavassa vertaillaan eri luokitustapoja kohdan kaksi kautta.

Seitsemästätoista esimerkkielokuvasta voi valita minkä tahansa vertailuelokuvaksi. Valitsen tässä tapauksessa jo edellä mainitun, Tohtori Caligarin kabinetin, jota käytän eri kuvailutapojen vertailuun. Jotta erot vertailtavien sisällönkuvailutapojen välillä olisi helpompi tehdä täytyy elokuvan sisältöainesta eritellä jollakin muulla tavalla kuin luokittamalla tai indeksoimalla. Elokuvan kerronnallisen aineksen tiivistelmän avulla voidaan tuoda esiin sisällönkuvailuun ja sitä kautta tiedonhakuun vaikuttavia seikkoja, joita jäsentelyn jälkeen pystytään käyttämään myös luokitusten ja indeksointien laadunarviointiin.

Elokuvan tiivistelmästä ja visuaalisen ilmeen tarkastelusta voidaan poimia sisällönkuvailussa ja

tiedonhaussa tarvittavia keskeisiä elementtejä evaluoitaessa neljän eri kuvailuvälineen soveltuvuutta elokuvien sisällönkuvailuun. Tiivistelmän ja sisältöaineksen elokuvallisen tarkastelun avainsanoja löytyi yhteensä noin 40, joista paikan tai henkilön nimiä kahdeksan.

Avainsanalistauksia voidaan käyttää mittaamaan vertailtavan kuvailutavan kykyä ilmaista elokuvan sisällölle keskeistä käsitteistöä. Taulukossa kolme tarkastellaan kunkin neljän vertailtavan luokituksen tai indeksoinnin soveltuvuutta Tohtori Caligarin kabinetin elokuvan sisällönkuvailuun.

Taulukko 3. Neljän eri kuvailutavan tyhjentävyys esimerkkielokuvan valossa

1. FIAF

Kuvailu: 735.2 Kauhuelokuvat
735.3 "Psykologinen" fantasia
(70"01" Mykkäelokuva)
(771 Kokeellinen- ja abstrakti-
elokuva)
Avainsanoja: 1 kpl

2. AMP

Kuvailu:
Aihe: Mielisairaalan potilaan harhakuvitelma unissakävelijää murhiin käyttävästä tohtori Caligarista, joka paljastuu sairaalan johtajaksi.
Paikka: Hollantilainen pikkukaupunki.
Aika: 1920-luku.
Tekijän tarkoitus: Vapauden riiston kritiikki, häiriintyneen sielunelämän kuvaus.
Katsomiskokemus: Jännittävä, kauhua herättävä.
Genre: Kahu, jännitys.
Lähestyttävyys: Sallittu 16. Mykkäelokuva.
Avainsanoja: 7 kpl

3. YKL

Kuvailu: 84 Kaunokirjallisuus
Avainsanoja: 0 kpl

4. VAIHTOEHTOINEN MALLI

Kuvailu: Ks. Taulukko 2
Avainsanoja: 16 kpl

Yhteenvedona edellä esitetyistä kuvailutapojen soveltamisista esimerkkielokuvaamme voidaan todeta että monisanaiseen, laveaan kuvailuun kykenevät vain AMP-luokitus ja vaihtoehtoinen malli. YKL ei tarjoa edes genren nimeämismahdollisuutta toisin kuin FIAF, joka kylläkin ilmaisi jotain kokonaisvaltaista ja olennaista kyseisestä elokuvasta yhdelläkin sanalla. Kuvailutapojen perustavinta laatua oleva ero on siinä miten ne antavat mahdollisuuksia tarkastella taideteosta monipuolisesti ja moniulotteisesti. Tähän ne tarvitsisivat monisanaista kuvailua. Esimerkkielokuvan tiivistelmien pohjalta nimettyjen avainsanojen ilmaisukyky oli muiden paitsi AMP:n ja vaihtoehtoisen mallin osalta erittäin heikko, mikä kertoo juuri monisanaisten kuvailun edusta vain yhden oikean luokan tai termin tarjoaviin vaihtoehtoihin nähden.

Siten ainoaksi hedelmälliseksi tarkastelutavaksi jää AMP:n ja sen tässä työssä esitetyn sovelluksen kaltainen elokuvien sisällönkuvailun lähestymistapa. Verrattaessa AMP:tä ja sovellusta keskenään voidaan todeta, että molemmista oli poimittavissa useita avainsanalistalla esiintyneitä termejä. Sovelluksen suurempi osumatarkkuus (16 kpl) AMP:hen (7 kpl) verrattuna saattaa osaltaan johtua uusien lisäkenttien käytöstä, mutta toisaalta edellisen laveammasta kuvailutavasta kenttien sisällä. Tulos on usein täysin riippuvainen kuvailun tekijästä ja hänen persoonallisesta otteestaan työhön.

Vaikka sisällönkuvailutapojen vertailu edellä esitetyllä tavalla onkin hiukan triviaalia materiaalin ominaispiirteet huomioivan kuvailutavan itsestään selvän paremmuuden takia, on se kuitenkin tarpeellista, jollei muuten niin huomion kiinnittämiseksi sopivien valmiiden kuvailutapojen puutteeseen.

Päätäntö

Kaiken kaikkiaan koekuvailuista selvisi, että elokuvien sisällönkuvailu vaihtoehtoisella, AMP:hen pohjautuvalla tavalla on mahdollista. Mikä on hankalaa ja kriittikkä herättävää esikuvassa on samanlaista myös kokeellisessa hahmotelmassa. Osiot, jotka on muotoiltu pelkästään elokuville sopiviksi toimivat myös parhaiten ja yksiselitteisimmin. Ongelmat sisällönkuvailumallin kääntämisessä materiaalille sopivaksi ovat lopulta ratkaistavissa tyydyttävästi ja mielekkäästi.

Tässä työssä esitetty AMP:hen pohjaava vaihtoehtoinen sisällönkuvailumenetelmä täyttää tarkoituksensa sikäli että sen avulla kyetään tuomaan elokuvasta esille keskeisiä sisältöainekseen liittyviä seikkoja monipuolisesti ja tarvittaessa syväluotaavasti. Oleellisintahan elokuvien sisällönkuvailussa on

käsitteellisen tiedon, yleistysten kuten aihe, teema ja lajityyppi määrittäminen (Viljanen 1979, 91).

Käytännössä vapaasti muotoiltavien aladimensioiden laajuus ja sisällöllinen kattavuus tuskin voi olla yhtä suuri kuin tässä tutkimuksessa esitetyissä esimerkeissä. Osaltaan tämä johtuu siitä että kirjastossa käytännön työtä tekevällä sisällönkuvailijalla on vain harvoin mahdollisuus katsoa kuvailtavat elokuvat kokonaan. Yksi mahdollisuus olisi tietenkin suorittaa videoaineiston sisällönkuvailu keskitetysti, jolloin välttyttäisiin päällekkäisiltä toiminnoilta ja kuvailutyön tehokkuus ja ehkä laatuakin paranisi.

Videoelokuvien kuvailu esittämäni mallin avulla antaa myös vaihtoehtoisen mahdollisuuden hyllyluokituksen toteuttamiseen. Genredimension ensimmäinen mainittu lajityyppi voisi määrätä myös elokuvan paikan hyllyssä ja toimia näin ensisijaisena asiakkaan aineiston lähestymistapana selailutilanteessa. Tämä edellyttää kuitenkin sitä että etukäteen muotoillaan keskitetty genreluettelo tai hierarkkinen luokitus, jonka kokoavat pääluokat toimisivat hyllyluokkina.

FIAF:n luokitus ja Kongressin genrelista eivät sellaisenaan sovellu tehtävään koska niitä ei alunperin ole tehty elokuvien sisällönkuvailua varten. Ne ovat toisaalta liian suppeita termistöiltään ja toisaalta sisältävät epärelevantteja kuvauksia ja ominaisuuksia. Hyllyluokituksen pohjana ensin mainittu on kuitenkin soveltuvampi hierarkkinen rakenteensa takia. Mikäli hyllyluokitus hoidetaan jollakin muulla tavoin voi genrelistan käyttö asiansaston tavoin olla suosittelutavampaa.

Tämän työn tavoite on ollut elokuvien sisällönkuvailun tarkastelu ja vaihtoehtoisen näkökulman tarjoaminen. Lopullista ratkaisua videoelokuvien dokumentointiin teoreettinen hahmotelma tai kokeellinen kuvailumalli ei tarjoa. Työn jatkamisen kannalta olisi tärkeää saada mahdollisuus elokuvien kuvailuun todellisen kokoelman puitteissa ja laajuudessa uudella työvälineellä.

Elokuvien sisällönkuvailun kehittämisen tarpeellisuus on kiistaton jos halutaan nostaa elokuvat tasa-arvoiseksi kirjastojen aineistotyyppiä muiden materiaalien rinnalle. Elokuviin moniulotteisen maailman voi tavoittaa sisällönkuvailun keinoin vain tunnustamalla käsitteellisen tiedon määrittelyn tärkeyden. Aiheen ytimeen osuu Viljanen (1979, 91):

"Elokuva ei ole pelkästään audiovisuaalinen dokumentti, vaan se voi olla myös taiteellinen dokumentti. Elokuvan sisältö on niin monikerroksinen että sen dokumentointikin edellyttää monikerroksisuutta. Tämä on elokuvan sisältötietojen dokumentoinnin perustavaa laatua oleva lähtökohta ja periaate".

Lähdeluettelo

Beghtol, Clare (1994). *The classification of fiction*. New York: Scarecrow. 365 s.

Bordwell, David & Thompson, Kristin (1990). *Film art: an introduction*. New York: McGraw - Hill. 425 s.

Hietala, Veijo (1994). *Tunteesta teesiin: johdatusta klassiseen ja uuteen elokuvateoriaan*. Helsinki: Kirjastopalvelu. 192 s.

Iivonen, Mirja (1985). *Kaunokirjallisuuden kirjasto-
luokituksesta*. Tampere: Tampereen yliopisto. 118 s.
(Tampereen yliopiston tutkimuksia 20.)

Moulds, Michael (1980). *FIAF. Classification scheme
for literature on film and television*. London: Aslib. 85 s.

Nieminen, Tommi (1996). *Kohti lukijan genrejä.
Johdatusta semioottiseen lajiteoriaan*. Tampere:
Tampereen yliopisto. 51 s.

Pejtersen, Annelise (1989). *The "Bookhouse": An
icon based database system for fiction retrieval in
public libraries*. - *Proceedings of the 7th Nordic
Conference for Information and Documentation, Århus
28.-30. August 1989*, s. 165-178. Århus: Århus
University.

Pejtersen, Annelise & Austin, Jutta (1983). *Fiction
retrieval: Experimental design and evaluation of a
search system based on users value criteria*. - *Journal
of Documentation* 39 (4): 230-246.

Schepelern, Peter (1986). *Lajityyppikäsité ja
kauhuelokuva*. - *Kun hirviöt heräävät. Kauhua ja taide*,
s. 8-39. Oulu: Pohjoinen.

Valkola, Jarmo (1995). *Aistittavia intuitioita, mielen
fenomenologiaa*. - *Viisi elokuvatohtoria*. Oulun
elokuvakeskuksen 20-vuotisen taipaleen kunniaksi,
s. 112-145. Oulu: Oulun Elokuvakeskus.

Video kirjastossa (1988). *Videotoimikunnan 4.
osamietintö*. Helsinki: Valtion painatuskeskus. 129 s.
(Komiteanmietintö 1988:26.)

Viljanen, Markus (1979). *Elokuvan analyysi ja
dokumentointi*. Tutkimus elokuvien dokumen-
tointiperiaatteista ja -menetelmistä. Helsinki: Suomen
elokuva-arkisto. 101 s.

Viljanen, Markus (1985). *Filmit ja videot*. -
Erikoistallenteet kirjastoissa, s. 31-42. Helsinki:
Kirjastopalvelu.